

ASTA VAŠKELIENĖ

XVIII a. Lietuvos dvikalbis epitalamijas: proginis leidinys, dedikuotas Karoliui Stanislovui Radvilai ir Teresei Ževuskai

ANOTACIJA. Straipsnyje analizuojamas XVIII a. Lietuvos dvikalbis epitalamijas, dėmesį telkiant į leidinių struktūrą, publikavimo ypatumus, proginio teksto sąsajas su to meto realijomis, išryškinant lotyniško ir lenkiško kūrinio poetikos ir stilistikos ypatumus. Pagrindinis tyrime pasitelkiamas šaltinis yra dvikalbis proginis leidinys, skirtas Vilniaus vaivados Karolio Stanislovo Radvilos, vadinto pertaru *Pone Mielasis*, ir Teresės, Lenkijos lauko etmono ir Krokuvos vaivados Vaclovo Ževusko dukters, vestuvėms, įvykusioms 1764 m., – *Celsissimo principi ac domino Carolo [...] Radivilio palatino Vilnensi fundatori suo munificentissimo. Et Teressiae illustrissimi comitis Venceslai Rzewuski [...] filiae quo die connubii faedus sanciant. Societas Jesu provinciae Masoviae carmen geniale persolvit*. Leidinį sudaro du eiliuoti epitalamijai – lotyniškas, dedikuotas jaunųjų porai, ir lenkiškas, skirtas nuotakai. Karolio Estreicherio duomenimis, abiejų epitalamijų, pasirašytų Mazovijos jėzuitų provincijos vardu, autorius yra jėzuitas retorikos profesorius Antanas Bartoševičius.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: XVIII a. Lietuvos proginė poezija; dvikalbiai kūriniai; epitalamijas; Himenajas; Karolis Stanislovas Radvila, *Pone Mielasis*; Teresė Ževuska.

ĮVADAS

Lietuvos lotyniškasis epitalamijas, populiarus proginės literatūros žanras, jau yra sulaukęs literatūros istorikų dėmesio. Tarp atliktų tyrimų minėtina Skirmantės Šarkauskienės monografija *Lotyniškasis XVI–XVII a. Lietuvos*

*Didžiosios Kunigaikštystės epitalamijas*¹, pasirodžiusi 2003 m. Darbe², skirtame XVIII a. Lietuvos lotyniškosios proginės literatūros genologiniams aspektams, be kitų žanrų, taip pat analizavome epitalamijo teorinę raidą ir ypatumus. Dvikalbiai epitalamijai, priešingai, į senosios Lietuvos literatūros tyrėjų akiratį kol kas yra patekę ne kaip pagrindinis tyrimo objektas, bet veikia – paralelinis ar kontekstinis reiškinys, kol kas nesulaukęs nuoseklios analizės. Kita vertus, net ir pavienių dvikalbių epitalamijų apžvalgos³ leidžia pastebėti teksto poetikos ir stilstikos ypatybių, bylojančių apie poreikį dvikalbių kūrinių grupę, kaip svarbų ne tik literatūros, bet ir kultūros bei visuomenės mentaliteto reiškinį, ištirti iš esmės.

Dvikalbystės reiškinys Lietuvos proginėje literatūroje gyvavo kone tiek pat, kiek ir pati proginė kūrinių tradicija, ir buvo būdingas ne tik epitalamijams, bet ir kitų žanrų kūriniams⁴. Epitalaminėje kūryboje jis reiškėsi konkrečia kalbinės atribucijos forma: lotynišką kūrinių skiriant jaunikiui arba jaunųjų porai, o lenkišką – nuotakai, greičiausiai lotynų kalbos nemokėjusiai. Lietuvos XVIII a. proginėje literatūroje tokių epitalamijų pastebimai daugėja. Kita vertus, kalbos mokėjimo faktorius nereikėtų itin sureikšminti, nes atskiras,

¹ Skirmantė Šarkauskienė, *Lotyniškasis XVI–XVII a. LDK epitalamijas*, Kaunas: Naujasis lankas, 2003.

² Asta Vaškeliene, *XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra: genologiniai aspektai*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas / Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 65–69, 159–184.

³ Pvz., Šarkauskienės monografijoje, skyriuje „Lenkiški eilėraščiai lotyniškuose leidiniuose“, aptarus kūrinių *Portae triumphales [...] honori Martiani [...] Oginski, supremi cancellarii M. D. L. [...] nec non [...] Constantiae Wielopolska cancell. Regni Polon. Sub fortunatas nuptias erectae a collegio et alma Universitate Vilnensi S. I. A. D. 1685*, [Vilnae: Typ. Acad. S. I. 1685], skirtą Marcijano Oginskio ir Konstancijos Wielopolskos vestuvėms, prieinama prie išvados, kad „lenkų kalba sukurtų eilėraščių poetika bei stilstika artima lotyniškiems panašaus pobūdžio kūriniams, čia sekama ta pačia antikinės literatūros tradicija“. Žr. Eadem, *op. cit.*, 154.

⁴ Dvikalbių kūrinių ypatumai analizuoti straipsniuose: Eugenija Ulčinaite, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVI–XVII amžiaus dvikalbis tekstas: adresatas ir kalbinė raiška“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 21, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 63–80; Asta Vaškeliene, „The Same in Polish, or Peculiarities of Bilingual Occasional Poetry in the Eighteenth-century Grand Duchy of Lithuania“, in: *Interlitteraria*, 2016, 21/2, p. 204–215; Eadem, „XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvikalbė proginė poezija (remiantis Mykolo Korickio kūryba)“, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 3: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Iššūkiai. Laimėjimai. Netekstys*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016, p. 154–171.

gimtąja kalba parašytas literatūrinis sveikinimas buvo ir pagarbos ženklas⁵. Pasak Iwonos M. Dackos-Górzyńskiej, apie tai byloja dvikalbiai epitalamijai, sukurti didikų vestuvių progomis: kunigaikščio Mykolo Servacijaus Višnioveckio dukters iš pirmosios santuokos Ona Oginskienė (1700–1732) ir Elzbieta Zamoiska (1701–1770) buvo gerai išsilavinusios, mokėjo prancūzų kalbą, tačiau tekėdamos gavo „asmenines panegirikas“, parašytas lenkiškai⁶. Dvikalbiai epitalamijai, kaip proginės literatūros reiškinys, apskritai neturėtų būti siejami su kokiu nors vienu regionu: tokių kūrinių teko pastebėti ir kitų Europos šalių proginėje kūryboje, tačiau dėl tyrimų stokos išsamesnių apibendrinimų kol kas daryti negalime.

Straipsnio tikslas – negausius dvikalbių epitalamijų tyrimus papildyti naujomis įžvalgomis aptariant tokių leidinių struktūrą ir publikavimo ypatumus, sąsajas su to meto realijomis, atskleidžiant lotyniško ir lenkiško epitalamijo poetikos ir stilistikos ypatybes. Pagrindinis šaltinis, kuriuo remiamasi atliekant tyrimą, yra dvikalbis epitalaminis leidinys *Celsissimo [...] Carolo [...] Radivilio palatino Vilnensi [...] Et Teressiae [...] carmen geniale*⁷, skirtas Vilniaus vaivados Karolio Stanislovo Radvilos, vadinto pertaru *Pone Mielasis*⁸, ir

⁵ Lina Balaišytė, analizavusi Mykolo Oginskio įžengimo į Vilniaus vaivadiją apipavidalinimą, pasirėmė šventės aprašu, publikuotu to meto spaudoje, kuriame, be kita ko, pažymėta: „Naujajam vaivada, kaip globėjui, buvo išreikšta jėzuitų provincijolo ir Akademijos rektoriaus pagarba jo rūmuose, skaitant lotynišką panegiriką, o poniai vaivadienei – lenkišką.“ Žr. *Gazety Wileńskie*, 1765, Nr. XX. Cituota pagal Eadem, „Vilniaus pasaulietinės išskilmės ir jų apipavidalinimas XVIII a. viduryje“, in: *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*: Mokslinių straipsnių rinkinys, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2008, p. 129.

⁶ Žr. Iwona M. Dacka-Górzyńska, „Dla żony po polsku, dla męża po łacinie. Funkcje ślubnych druków panegirycznych powstałych w kręgu rodziny Wiśniowieckich w pierwszej połowie XVIII wieku“, in: *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI–XVIII wieku)*, pod redakcją Sławomira Górzyńskiego i Mirosława Nagielskiego, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014, p. 98–99. Minėtoms dedikatėms skirtų vestuvinių kūrinių bibliografiniai duomenys pateikti šio straipsnio išn. 16 ir 17.

⁷ Visas pavadinimas *Celsissimo principi ac domino Carolo [...] Radivilio palatino Vilnensi fundatori suo munificentissimo. Et Teressiae illustrissimi comitis Venceslai Rzewuski [...] filiae quo die connubii faedus sanciant. Societas Jesu provinciae Masoviae carmen geniale persolvit*, Nesvisii: Typis Ducalibus Colleg. Soc. Jesu, [s. a.].

⁸ Karolis Stanislovas Radvila (Karol Stanisław Radziwiłł, 1734–1790), vadintas pertaru *Pone Mielasis*, istoriografijoje apibūdinamas kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikas, Abiejų Tautų Respublikos valstybės ir karo veikėjas. Kaip ir tėvas Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė, Karolis Stanislovas valdė Nesvyžiaus bei Olykos (Voluinės sr.) ordinacijas.

Teresės Ževuskos⁹ vestuvėms, įvykusioms 1764 m. balandžio 8 d. Jis parašytas Mazovijos jėzuitų¹⁰ provincijos vardu, išspausdintas Nesvyžiuje be leidimo metų nuorodos. Pagal vestuvių datą galima spręsti, kad leidinys išėjo 1763 m. (šie metai, kaip galimi, pažymėti Kurniko bibliotekos kataloge¹¹) arba 1764 m. Knygelė išspausdinta formatu *in quarto*, ją sudaro du eiluoti epitalamijai, parašyti lotynų ir lenkų kalbomis. Karolio Estreicherio duomenimis¹², abu kūriniai parašė jėzuitas retorikos profesorius Antanas Bartoševičius (Antoni Bartoszewicz), knygelės pasirodymo metu darbavęsis Nesvyžiuje¹³. Šis dvikalbis epitalaminis leidinys analizei buvo pasirinktas dėl kelių ypatumų, XVIII a. dvikalbių epitalamijų grupėje jam suteikiančių išskirtinumo: pirma, abu jį

1752–1761 m. jis buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės taurininkas ir kardininkas, 1757 m. Augusto III Varšuvoje apdovanotas Baltojo Erelio ordinu, 1762–1764 m. ir 1768–1790 m. ėjo Vilniaus vaivados pareigas. Jis buvo vedęs du kartus. Su pirmąja žmona Marija Liubomirska (Maria Karolina Lubomirska; apie 1730–1795) Karolis Stanislovas susituokė 1753 m. spalio 23 d. Ši santuoka, sudaryta ne tiek trokštant jaunikiui, kiek spaudžiant tėvui ir nuo pat pradžių buvusi nelaiminga, 1760 m. lapkričio 5 d. Romoje buvo anuliuota. Žr. Jerzy Michalski, „Radziwiłł Karol Stanisław zwany Panie Kochanku h. Trąby (1734–1790)“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987, p. 248–262.

⁹ Teresė Ževuska (Teresa Karolina Rzewuska; 1742/1749–1787), Lenkijos Karalystės lauko etmono, Krokuvos vaivados Vaclovo Ževusko (Wacław Rzewuski; 1706–1779) duktė. Žr. Jerzy Michalski, *op. cit.*, p. 250.

¹⁰ 1608 m. Lietuvos jėzuitų provincija buvo atskirta nuo Lenkijos jėzuitų provincijos ir tapo visiškai savarankiška. 1759 m. nuo Lietuvos provincijos, kuriai priklausė 1149 asmenys, buvo atidalyta Mazovijos provincija su 645 asmenimis. Be kitų, jai priklausė Varšuvos, Nesvyžiaus, Pultusko, Pinsko, Polocko, Mogiliavo ir Vitebsko kolegijos. Po 1759 m. įvykdyto padalijimo „apkarpytoje“ Lietuvos jėzuitų provincijoje buvo 504 asmenys, be kitų, jai priklausė Vilniaus, Branevo ir Daugpilio jėzuitų kolegijos. Žr. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opracował Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996, p. 541.

¹¹ Leidinys saugomas Lenkijos mokslų akademijos Kurniko bibliotekoje (šifras 18118).

¹² Karol Estreicher, *Bibliografia polska*, t. 12, Kraków: czcionkami Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1891, p. 392.

¹³ Antanas Bartoševičius, kunigas, gimė 1726 06 13 netoli Vilniaus, į Jėzaus Draugiją įstojo Vilniuje 1742 08 13, kunigo šventimus priėmė 1755 m. Pinske, mirė 1768 10 20 Užankoje, netoli Nesvyžiaus. 1757–1758 m. buvo Vilniaus akademijos retorikos ir istorijos profesorius, 1759–1761 m. retoriką dėstė Slucke, 1762–1763 m. praleido Varšuvoje rašydamas istorinius tekstus, 1763–1768 m. ėjo Nesvyžiaus spaustuvės, bursos ir špitolės prefekto pareigas. Dalyvavo diskusijoje dėl jėzuitų mokyklų reformos ir savo požiūrį išdėstė darbe *Orationes quatuor*, išspausdintame Vilniuje 1759 m. Žr. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach*, p. 29.

sudarantys kūriniai yra eiliuoti¹⁴, antra, leidinys, ypač jo lotyniškoji dalis, iš to meto epitalamijų išsiskiria išmone, teksto poetikos bruožais, antikinę žanro tradiciją liudijančiais elementais.

XVIII A. LIETUVOS DVIKALBIŲ EPITALAMINIŲ LEIDINIŲ KOMPONAVIMO IR PUBLIKAVIMO YPATUMAI

XVIII a. dvikalbius epitalaminius leidinius įprastai sudarė dvi dalys: pirmoji, parašyta lotynų kalba, buvo dedikuojama jaunavedžių porai. Dažnu atveju tai buvo prozinis tekstas – panegirika (*panegyris*) arba kalba (*oratio*)¹⁵. Antroji dalis, parašyta lenkiškai, buvo skiriama tik nuotakai, o jos tekstas – eiliuotas. Įdomu pastebėti, kad toks leidinys galėjo turėti ištisinę paginaciją, tačiau jį sudarė du antraštiniai lapai, dvi herbinės kompozicijos, dvi dedikacijos. Tokį atvejį iliustruoja Lenkijos Karalystės didžiojo medžioklio Mykolo Zamoiskio ir Ezbietos Višnioveckytės vestuvėms, įvykusioms 1721 m., skirtas leidinys *Hastae fulgurantes in splendore lunae*¹⁶ (*Mėnesienoje blyksinčios ietys*). Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriuje saugomas šio leidinio

¹⁴ Skirmantė Šarkauskienė yra pastebėjusi, kad jau XVII a. nebelineka „grynų“ – eilėmis sukurtų, daugiau ar mažiau tradicine topika bei formulėmis pasižyminčių epitalamijų, kokie buvo kuriami XVI a. ar XVII a. pradžioje. Žr. Eadem, *op. cit.*, p. 173. Mūsų tyrimas parodė, kad prozinė epitalamijo atmaina dominuoja ir XVIII amžiuje. Tuo laikotarpiu Vilniaus akademijos spaustuvėje išėjusių lotyniškų proginių kūrinių, atrinktų tyrimui, grupėje, kurią sudaro apie 160 literatūros šaltinių, nėra nė vieno eiliuoto epitalamijo. Žr. Asta Vaškeliėnė, *XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra: genologiniai aspektai*, p. 162.

¹⁵ Aptardama XVII a. LDK dvikalbius epitalaminius leidinius, šį ypatumą taip pat pastebėjo Skirmantė Šarkauskienė. Žr. Eadem, *op. cit.*, p. 154.

¹⁶ *Hastae fulgurantes in splendore lunae, ad festivos hymenaei soles [...] Michaelis [...] Zamoyski, venatoris regni [...] et [...] Elisabethae [...] Wisniowiec principis Korybutówna Wisniowiecka, cancellaridis Magni Ducatus Litvaniae, seren. dies p. cels. neo-sponsis augurantes inter publica privata[ue] utriusq[ue] gentis vota genitali pro spectaculo praesentatae ab obligatissimo Radiviliano Pinscensi collegio S. I. anno [...] 1721*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., [1721]. Nuotakai dedikuotas leidinys – *Aspekt xiężyca w pełni dziedzicznych splendorów, między trojakiemi włóczyniami herbownemi Marsa polskiego, na Sarmackim niebie obserwowany pod czas tryumfalnych applauzów aktu weselnego [...] Michała [...] Zamoyskiego, łowczego koronnego, [...] y [...] na Zbarażu y Wiśniowcu [...] Elizabety Korybutówny Wiśniowieckiej, kanclerzanki Wielkiego Xięstwa Litewskiego, przy głosnych y życziwych polskiego świata apprekacyach od Apollina Pińskiego S. I. poetyckim rymem opisany*, [Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1721]. (Abiejų leidinių šifras VUB IV 30593)

egzempliorius kažkada per klaidą buvo išskirtas į dvi atskirai įrištas dalis, tačiau, kad tai būtų vieno leidinio, liudija ištisinė jo paginacija. Kaip parodė tyrimas, šio tekstų publikavimo modelio vis dėlto negalime laikyti nusistovėjusia taisykle, nes jaunųjų porai skirta lotyniška panegirika ir tik nuotakai dedikuotas eiliuotas lenkiškas kūrinys galėjo išeiti ir dviem atskirais leidiniais, be abejo, turinčiais ir „savarankiškas“ paginacijas. Pavyzdžiui, Trakų vaivados kunigaikščio Juozapo Oginskio ir Onos Kaributaitės-Višnioveckytės vestuvės, įvykusias taip pat 1721 m., Pinsko jėzuitų kolegija pažymėjo dviem epitalaminiais leidiniais¹⁷ – bendru jaunajai porai ir atskiru – tik nuotakai.

Jaunavedžiai galėjo būti sveikinami ne tik prašmatniais leidiniais, išleista *in folio*, puoštais jungtiniais herbais ir vinjetėmis, bet ir atskirais eilėraščiais, įtrauktais į poezijos rinkinius. Kol kas esame aptikę tik vieną tokios rūšies publikavimo pavyzdį. Tai alkajinė strofa eiliuota vestuvinė odė, dedikuota Jurgiui Potockiui, – „Ad Illustrissimum Georgium Potocki praefectum Tłumacensem“ („Šviesiausiajam Jurgiui Potockiui, Tłumačo seniūnui“), išspausdinta pijorų proginės poezijos antologijoje *Zebranie rymow*¹⁸. Odės autorius – pijoras Antanas Mikuckis (Antoni Mikucki). Tame pačiame rinkinyje paskelbtas ir nuotakai dedikuotas lenkiškas eilėraštis, eiliuotas trylikaskiemeniu aleksandrinu, – „Na akt ślubny [...] Jerzego Potockiego [...] z Barbarą Brzostowską [...] R. 1773. Do J. W. J. P. z Brzostowskich Potockiey, starościny Tłumackiey“¹⁹ („Jurgio Potockio [...] ir Barboros Bžostovskytės [...] vestuvėms, 1773 m. Jos kilnybei poniai Bžostovskytei-Potockienei, Tłumačo seniūno žmonai“). Eilė-

¹⁷ Jaunųjų porai buvo dedikuotas epitalaminis leidinys *Porta domus regiae signatoria magni cancellarii consignata gemma, sub Josephi Oginski, palatinidae Trocensis, [...] atq[ue] Annae Korybutówna Wiśniowiecka, cancellaridis Mag. Duc. Lit., taedas orbis Sarmatici felicitate patens obligatissimo vero nomini ac honori neo-sponsorum collegio Pinscensi S. I. panegyrico stylo adumbrata*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1721. Tais pačiais metais Vilniaus akademijos spaustuveje buvo išleistas ir nuotakai skirtas eiliuotas kūrinys, parašytas lenkiškai ir turintis atskirą lapų numeraciją: *Słońce przed wrotami bramy tryumfalney w iaśnie oświeconym xiężycu upatrzone przy weselnym akcie [...] Józefa [...] Ogińskiego, woiewodzica Trockiego, pułkownika regimentu I. K. M., starosty Gorzdzowskiego, [...] y [...] Anny Korybutówny Wiśniowieckiej, kanclerzanki Wielk. Xięst. Lit., [...] dni szczęśliwe polskiemu y litewskiemu światu przynoszące. Od collegium Pińskiego S. I. [...] poetyckim piórem adumbrowane r. p. 1721*, [Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1721]. (Abiejų leidinių šifras VUB IV 30973)

¹⁸ *Zebranie rymow z różnych okolicznosci pisanych mianowicie jmieniem konwiktu szlacheckiego wilen. XX Scholarum Piarum*, w Wilnie: w Typografii J. K. M. y Rzeczypospolitey u XX Scholarum Piarum, 1779, p. 149–150. (Šifras MAVB L-18/525)

¹⁹ *Ibid.*, p. 146–148.

raščio autorius – pijoras Motiejus Tukala (Maciej Tukałło, 1727–1807). Šios vestuvės, įvykusios Vilniuje 1773 m. vasario 21 d., literatūroje atspindėtos palyginti kukliai, iš tiesų buvo reikšmingas politinis įvykis: Jurgis Mykolas Potockis, vesdamas Barbarą Teresę Bžostovskytę, Mykolo Kazimiero Oginskio²⁰ seserėčią, susijungė su vadinamąja *Familija*²¹.

Mūsų analizuojamas leidinys *Celsissimo [...] Carolo [...] Radivilio palatino Vilmensi [...] Et Teressiae [...] carmen geniale* išspausdintas be jungtinio jaunavedžių herbo graviūros, dažno XVII–XVIII a. epitalaminio leidinio elemento, įprastai atspaudžiamo kitoje antraštinio lapo pusėje. Ši aplinkybė stebina, nes dedikatas Karolis Stanislovas Radvila buvo ne tik įtakingas, bet ir vienas iš turtingiausių to meto didikų. Be to, Nesvyžius buvo jo valdos. Tad belieka spėlioti, kad taip atsitiko dėl skubėjimo, spaustuvės techninių galimybių, o galbūt kitų priežasčių.

Knygelę, kaip buvo minėta, sudaro du epitalamijai, ir kiekvienas iš jų turi atskirą antraštinį lapą. Lotyniškas kūrinys dedikuotas abiem jaunavedžiams, o lenkiškas – tik nuotakai. Kūrinių apimtis ryškiai skiriasi: jaunųjų porai skirtas kūrinys yra beveik triskart ilgesnis ($A_1 r - C_1 v$) už dedikuotąjį nuotakai ($C_2 r - C_4 r$). Vienodos vinjetės ir panaši inicialinių raidžių puošyba leidžia daryti prielaidą, kad abu kūriniai buvo sumanyti ir išleisti kaip vienas leidinys.

Lotyniškąjį epitalamiją sudaro dvi dalys: „Omen Hymenis“ („Himenajo ženklas“) ir „Plausus Hymenaei“ („Himenajo plojimai“). „Himenajo ženklas“ eiliuotas eleginiu distichu, jo apimtis – 92 eilutės. „Himenajo plojimai“ žymiai ilgesni (142 eilutės), o jų eilėdara kitokia. Šios dalies pradžia, vidurinis fragmentas ir pabaiga eiliuoti hegzametru, kurį tarytum pertraukia teksto intarpai, parašyti ne koku nors antikiniu metru, bet jį imituojančia kirčiuota eilėdara²².

²⁰ Mykolas Kazimieras Oginskis (Michał Kazimierz Ogiński, 1730–1800) – Lietuvos didysis etmonas, savamokslis muzikas, dailininkas ir literatas, meno mecenatas.

²¹ *Familija* – politinė grupuotė, kurią sudarė Čartoriskiai, susigiminiavę su įtakingomis LDK ir Lenkijos didikų šeimomis. Ji ypač sustiprėjo ir iškilo Augusto II laikais. *Familija* veikė kaip opozicija respublikonų grupuotei, kuriai Lenkijoje vadovavo Potockiai, Lietuvoje – Radvilos, Sapiegos, Višnioveckiai. Žr. Zbigniew Anusik, „Potocki Jerzy Michał“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 28/1, sąs. 116, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984, p. 44–47.

²² Už konsultaciją dėl šių fragmentų eilėdaros autorė dėkoja dr. Mindaugui Strockiui.

„Himenajo ženklas“, kaip leidžia tikėtis dalies pavadinimas, atlieka glausto įvado ir situacijos pristatymo funkciją. Pirmosiomis eilutėmis pranešama, kad įvykių centre yra Pidhircių (lenk. Podhorce) pilis²³, apsupta pavėsingos girios: „Čia, kur tarp nuolaidžių kalvų gražiausi kyla nuo Pidhircių kalno į dangų rūmai, kuriuos iš visų pusių malonia ūksme juosia laisvai suaugęs miškas“²⁴ („Hic ubi devexos inter pulcherrima colles / Aula Podhorecio surgit ad astra jugo / Quam circum hinc gratis ambit vaga sylva tenebris“²⁵). Pidhirciai, nuotakos tėvo valdos, kol kas vienintelė realios tikrovės detalė, netrukus paskestanti tarp mitologinio pasaulio vaizdinių: netikėtai kilęs „šnekus vėjelis aukštais garsais suvirpina orą, o iš kitos pusės sodai atkartoja Elisijo laukus“ („Garrula et elato perstrepsit aura sono / Parte alia Elysios referunt viridaria campos“²⁶). Elisijo laukų įvaizdį, graikų mitologijoje – palaimintą pomirtinio pasaulio vietą, poetas pasitelkia kaip *locus communis*, atliekančią stiliaus puošmenos funkciją. Įmanu išvelgti cituotų eilučių sąsają su Sarbievijaus IV odžių knygos 21 odės pradžia: „Klystu? Ar šaukia mane tikrasis gyvenimas mano / Nuo Eliziejaus šviesaus?“²⁷ („Fallor? an Elysii laeva de parte sereni / Me mea vita vocat?“). Poetas, apdainavęs kvapiuosius augalus – dašį, našlaitę, čiobrelį – pastebi paunksmėje nuo saulės kaitros pasislėpusį vestuvių dievą Himenają, iš „gelsvų rožių pinantį kuklius vainikus“ („Hymen sedit in umbra / nectens luteolis sarta pudica rosis“²⁸). Jam į pagalbą skuba daugybė deivių (*mille Deae*), taip pat grožio ir grakštumo deivės Charitės ir medžių nimfos drijadės, – jos visos „lenktyniaudamos pilnomis rankomis neša ligustrų

²³ Pasak Vydo Dolinsko, Pidhircių rezidencinė pilis buvo viena iš įspūdingiausių įtvirtintų pilių rytinėje Vidurio Europoje. XVII a. pirmojoje pusėje pilį pastatė Lenkijos didikai Konecpolskiai, XVIII a. pr. ją įsigijo Ževuskiai, o XIX a. Pidhirciai perėjo į kunigaikščių Sanguškų rankas. Žr. Vydas Dolinskas, „Ukraina ir Lietuva, Lvovas, Luckas ir Vilnius. Kelios pastabos apie istorinius ryšius“, prieiga internete: <https://www.valdovurumai.lt/muziejaus-veikla/straipsniai/vydas-dolinskas-ukraina-ir-lietuva-lvovas-luckas-ir-vilnius>

²⁴ Čia ir toliau, jei nenurodyta kitaip, pateikiamas pažodinis straipsnio autorės vertimas.

²⁵ *Celsissimo [...] Carolo [...] Et Teressiae [...] carmen geniale*, I. A₂ r.

²⁶ *Ibid.*, I. A₂ r–A₂ v.

²⁷ Vertė Ona Daukšienė. Žr. „Iš šventojo Saliamono Epitalamijo“ („Ex sacro Salomonis Epithalamio“), in: Motiejus Kazimieras Sarbievijus, *Lemties žaidimai: Poezijos rinktinė* = Mathias Casimirus Sarbievius, *Ludi Fortunae: Lyrica selecta*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 338–339.

²⁸ *Celsissimo [...] Carolo [...] Et Teressiae [...] carmen geniale* I. A₂ v.

pintines“ („gerebant / Certatim plenis cana ligustra volis“²⁹). Šį džiaugsmingą sujudimą stebi pats Dievas tėvas (*Deus ipse pater*) arba kitaip – dievų tėvas. Greičiausiai poetas čia kalba apie vyriausiąjį panteono dievą, graikų mitologijoje Dzeusą, romėnų – Jupiterį, siejamą su šviesiu dangumi, kuris, kaip *pater ipse*, yra ne kartą minimas Vergilijaus *Georgikose* (*Ge. I, 121, 328*) ir *Eneidoje* (*Aen. II, 617*). Savo sumaniems ugdytiniams (*arguti alumni*) padalijęs giesmės strofas, dievų valdovas ir pats uždainuoja skambiają dainą, o jam pritaria kalnų nimfų orejadžių aukštosios buveinės ir greitojo Fauno, romėnų mitologijoje laukų, miškų, ganyklų, gyvulių bandų globėjo, namai.

Tolydžio stiprėjantį džiaugsmą staiga nutraukia į miško medžius aidu atsimušę žodžiai: „Nelaiminga Lenkija, netekusi savo valdovų, kodėl verki dar gailiau už belaisvę Andromachę?“ („Quid viduata tuos infelix Lechia Reges / Quid fles captiva maestius Andromacha?“³⁰). Tai tiesioginė poeto nuoroda į tuometę šalies politinę situaciją: 1763 m. spalio 5 d. mirė Augustas III, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis (nuo 1733). Karaliaus netekusios Abiejų Tautų Respublikos sielvartas yra gilesnis net už belaisvės Andromachės, kurią galima laikyti viena iš nelaimingiausių mitologinių moterų.

Šalia Augusto III taip pat minima jo žmonos Marijos Juozapos mirtis ir ta proga Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vėliavininko Stanislovo Ževusio parašytas gedulingas kūrinys *Sielvarto paminklai* (*Monumenta doloris*). Poetas, kreipdamasis į epinės poezijos ir iškalbos Mūzą Kalijopę, tarsi prisako jai amžinai gedėti ir pastirusiai iš širdgėlos nuolat priminti apie karalienės netektį: „Vakar ir visados teatnaujina *Sielvarto paminklus* Kalijopė, išsitaršiusi mokytą galvą!“ („Semper et hesterni renovet *Monumenta doloris*³¹ / Calliope

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*, I. A₃ r.

³¹ Autoriaus išnaša: „Monumentum doloris post fata Divae Mariae Josephae Poloniarum Reginae scripsit Stanislaus Rzewuski Vexillifer M. D. L.“, in: *ibid.*, I. A₃ r. „Sielvarto paminklai mirus Marijai Juozapai, Lenkijos karalienei, kuriuos parašė Stanislovas Ževuskis, LDK vėliavininkas“. Marija Juozapa (lenk. Maria Józefa), gimė 1699 12 08 Vienoje, mirė 1757 11 17 Dresdene, Lenkijos karalienė (1733–1757), Abiejų Tautų Respublikos valdovo Augusto III žmona (nuo 1719). Šventosios Romos imperatoriaus Juozapo I duktė. Po tėvo mirties (1711) laikyta imperatoriaus Karolio VI, savo dėdės, įpėdine (jam susilaukus savo dukterų, Marijos Juozapos įpėdinystės atsisakyta). 1719 m. ištekėjo už ATR valdovo Augusto II sūnaus, 1734 m. su vyru karūnuota. Darė didelę įtaką vyro sprendimams. Po Karolio VI mirties (1740) siekė Augustui III Šventosios Romos imperijos sosto, rengė sąjungas prieš Prūsiją. Žr. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/marija-juozapa/>

doctas dilaniata comas!“). Šis gedulingas intarpas baigiamas laidotuviniams kūriniams būdinga struktūrine dalimi – paguoda (*consolatio*). Poetas tvirtina: „Dievai tėvynei lems geresnius laikus, įsiklausykite, kviritai, jūsų gerovei išpra-
našauti aš turiu saldžiabalsį trikojį“³² („Di Meliora ferent patriae, auscultate
Quirites, / Est mihi suaviloquens in bona vestra tripus“³³). Kviritais taikos metu
buvo vadinami romėnų piliečiai, tad šiuo kreipiniu parodoma pagarba įsivaiz-
duojamiems iškilmių dalyviams ir išreiškiama viltis, kad ateina taikos laikas³⁴.

Poetas, kūrinio pradžioje Himenajo įvaizdžiu apie vestuves tik užsiminęs,
pagaliau praneša tikrą žinią:

En venit ad nostras Princeps Radivilius oras
Carolus augustae splendor honosque domus.
En venit ingenuae pacturus faedera Sponsae
Faedera ad extremos non soluenda rogos.³⁵

(Štai atvyksta į mūsų kraštą kunigaikštis Radvila
Karolis, garbė ir šlovė garbingų namų.
Štai atvyksta susisaistyti santuokos saitais su tauriaja sužadėtine,
santuokos, gyvuosiančios iki paskutinio atodūsio.)

Atvykstantį kunigaikštį lydi galia (*imperium*), šlovė (*splendor*), šaunumas
(*virtus*) ir iš visad tyros širdies sklindanti skaisti meilė (*et niveo semper pectore
castus amor*). Jau metas ruoštis vestuvėms ir skinti baltaplaukius burnočius,
tad poetas prašo seserų Mūzų pagalbos: „Skinkite, žiedus renkančios seserys,
skinkite, mano pulke, ir nušvieskite šventą giraitę, per kurią neina joks kelias“

³² Delfų Pitijos, Apolono žynės, atributas.

³³ *Celsissimo [...] Carolo [...] Et Teressiae [...] carmen geniale*, I. A₃ r.

³⁴ Toks žanrų sumaišymo atvejis nėra vienintelis XVIII a. Lietuvos lotyniškojoje proginėje poezijoje. Pvz., minėtina pijorui Jurgiui Ciapinskiui priskiriama hegzametru eiliuota pa-
negirika *Ministra palatini honoris princeps Radivillorum Aquila, penes fortunatissimum ad
suam palatinatum ingressum [...] Michaelis Casimiri Radziwiłł, palatini Vilnensis, magni
ducis excercituum M. D. Lit., [...] officio panegyricae pennae [...] Calliopes Litvanae pro-
vinciae scholarum piarum excepta*, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1745, skirta Mykolo Kazimiero
Radvilos Žuvelės (1702–1762), Vilniaus vaivados ir LDK didžiojo etmono, apsilankymui
savo vaivadijoje 1745 m. Šioje panegirikoje poetas, mintimis nuklysdamas į netolimą praeitį,
ištisą fragmentą skiria Mykolo Servacijaus Višnioveckio, Radvilos pirmtako, mirčiai.

³⁵ *Celsissimo [...] Carolo [...] Et Teressiae [...] carmen geniale*, I. A₃ r.

(„Carpite, florilegae mea carpite turba Sorores, / Et lustrate sacrum, qua via nulla, nemus“³⁶). Tačiau taip laukiamam kunigaikščiui vis nepasirodant ir tikėtai džiaugsmo akimirkai tolstant, poetas pradeda abejoti: nežinia, koks kraštas gaišina kunigaikštį, galbūt jį sulaiko Vilijos krantai, o gal liūdnus namus palikti trukdo rūpestis dėl taikos? Nesulaukiant atvykstančio kunigaikščio, bejėgiškai sušunkama: „O, mano gyvenime, ateik! Kokia gi priežastis Tave gaišina? / Tačiau mūsų dejonės skamba tarp tuščių uolų!“ („O mea vita veni! nam quae Te causa moratur? / Et gemitus nostri per cava saxa sonant!“³⁷). Frazę „O mea vita veni! nam quae Te causa moratur?“ galime laikyti *locus communis*, įvairios tematikos neolotyliškuose kūriniuose pasitelkiama panašiai beviltiško pasiilgimo nuotakai perteikti, greičiausiai perimta iš Giesmių giesmės (Gg. 2, 10–13). Jos parafrazės esama minėtoje Sarbievijaus 21 odėje, identišką eilutę, kur vietoje jungtuko *nam* pavartotas jaustukas *proh*, randame medicinos daktaro Adriano Dominyko van Velto (Adrianus Dominicus van Welt) kūrinyje *Prislėgtos ir paniekintos Alchemijos dejonės, skirtos tėvams Foibui ir Gamtai (Chimiae oppressae et despectae gemitus, ad parentes, Phoebum et Naturam*³⁸): „O Mea vita veni, proh! quae te causa moratur?“³⁹

Vis dar nenorėdamas patikėti savo akimis, poetas regi iš visų pusių atskubančius auksu žibančius vežimus: „Ar neklystu! Nejau tai auksuoti vežimai, vėl ir vėl duodami ženklus apie vyro grįžimą, iš visų pašalių atidunda?“ („Fallor! an aurati currus repetitaque circum / Signa virum obliquis perstrepuere viis?“⁴⁰). O kad svečias yra tikrai tas, kurio buvo laukta, patvirtina jo savybės – drąsa, malonus būdas ir kilni dvasia: „Ar štai šią širdį palietė Marsas, o kaktą – Malonė, ar ši galia ir protas yra tokie, kaip didžiadvasio Dievo?“ („Hoccine cor Mavors, hanc finxit Gratia frontem, / Haec par magnanimo est dextraque mensque Deo?“⁴¹). Radvila džiugiai sveikinamas: „O! Būk sveikas, tarp Sarmatijos piliečių garsus Kunigaikšti, Lietuvos žemės Valdove, viltie ir

³⁶ *Ibid.*, l. A₃ v.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Visas pavadinimas [Adrianus Dominicus van Welt], *Chimiae oppressae et despectae gemitus, ad parentes, Phoebum et Naturam, elegiacis collecti et expositi ab Adriano Dominico van Welt*, *Juvenile vitium est regere non posse impetu*, Senec. in Trod. ver. 248, Lugduni Batavorum: apud Cornelium Boutesteyn, 1701.

³⁹ *Ibid.*, p. 17.

⁴⁰ *Celsissimo [...] Carolo [...] Et Teressiae [...] carmen geniale*, l. A₃ v.

⁴¹ *Ibid.*, l. A₄ r.

papuošale!“ („Salve o! Sarmaticos inter Dux inclyte Cives, / Littavici Princeps, spesque decusque soli“⁴²).

Trumpą jaunikio enkomiją keičia nuotakos pagyrimas. Poetas, iš pradžių dvejojęs, ar neapsigauna dėl atvykstančio kunigaikščio, dabar ir vėl nėra tikras, kad mato nuotaką: „Ar neklystu! Nejau aukštoji pilis pati pakėlė aukštyn savo kuorus, o drauge su ja pasirodė sužadėtinė, tarsi vaiski Kintija tyliame danguje?“ („Fallor! an augusta se se simul extulit aula / Sponsa, velut tacito Cynthia clara polo?“⁴³). Kintija – deivės Artemidės, siejamos su mėnulio šviesa ir mergyste, sinonimas čia vartojamas kaip jaunosios tyrumo metafora. Nuotaka taip pat lyginama su ištikimąja Penelope, kuri, norėdama suklaidinti besiperšančius jaunikius, dienomis audė, o naktimis ardė neva Laertui skirtas įkapes. Apskritai, nuotakos pagyrimas, palyginti su jaunikio, išplėtotas kur kas daugiau:

Et genus, et virtus talia fronte micant.
Nam velut innumeris pridem RZEWUSCIA ceris
Gens nitet, et magnis gestit imaginibus,
Sic primum alma suos virtus aequare Parentes
Nititur, et vera quaerere laude decus.
Hinc Charites, Nemesis, Musae, Sapientia, Mavors,
Hos coluere Lares, excoluere Viros.
O! Tu tam emeritae, Stirps clara, TERESSIA Gentis
Parthenope salve principe digna toro!⁴⁴

(Ir kilmė, ir dora – štai kas spinduliuoja iš veido.
Nes kaip nuo seno Ževuskių giminė garsėja nesuskaičiuojamais
vaško antspaudais⁴⁵ ir džiaugiasi daugybe protėvių atvaizdų,
taip maitinanti dora pirmiausia siekia prilygti savo
protėviams, ir grožis ieško tikros garbės.
Todėl Charitės, Nemesidė⁴⁶, Mūzos, Išmintis, Marsas

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*, A₄ r–v.

⁴⁵ Garbingomis pareigomis.

⁴⁶ Romėnų mitologijoje atpildo, keršto deivė.

globojo šiuos Larus⁴⁷, išaukštino Vyrus⁴⁸.

o! Terese, garsi Atžala, taip labai nusipelniusios giminės

Partenope⁴⁹, būk pasveikinta, Tu verta būti kunigaikščio žmona!

Išsakius nuotakai skirtus pagyrimus, kreipiamasi jau į abu jaunuosius. Jie raginami: „Nagi, Sužadėtiniai, ištikimas *sujunkite dešiniq̄sias*“ („Eja agite, o fidas, *Sponsi, conjungite dextras*“⁵⁰). Tai formulė, vartota tiek Naujųjų laikų Europos epitalamijuose⁵¹, tiek ir kitų žanrų kūriniuose – epigramose⁵², odėse⁵³, gedulinguose eilėraščiuose⁵⁴. Sarmatija, užuot dejavusi dėl valdovų netekties, raginama džiaugtis dėl Radvilos ir Teresės vestuvių. Šiuos žodžius išgirsta Himenajas, lig šiol slėpęsis kvapniuose šešėliuose. Jis triskart garsiai šūkteli, kad sukviestų deives. Prie jų prisijungia pamaldžių būriu atskubėję laurai. Pagaliau, linksmus sužadėtinis išvedus į ratelio vidurį, prasideda vestuvių

⁴⁷ Romėnų mitologijoje iš mirusiųjų kulto atsiradę dievai, saugojusieji namus, šeimą, bendrijas, kaimyniškas bendruomenes. Čia jie simbolizuoja giminę arba jos namus, jų židinį globojančias dvasias.

⁴⁸ Giminės vyrus.

⁴⁹ Sunku pasakyti, kokią prasmę poetas užkodavo nuotaką tapatindamas su Partenope. Tai ir senasis Neapolio pavadinimas, ir sala Tirėnų jūroje. Taip buvo vadinama Samo salos tirano Polikrato duktė. Tokį vardą taip pat turėjo Achelojo ir mūzos Melpomenės duktė, viena iš trijų sirenų, savo dainavimu žudžiusių jūrininkus. Gali būti, kad kūrinio autorius Partenopę pasitelkė kaip XVIII a. pirmosios pusės operos personažą. Pirmasis libretą šiuo pavadinimu sukūrė italų poetas Silvio Stampiglia (1664–1725), slapyvardžiu Ligūrijos Palemonas, vienas iš Arkadijos akademijos Romoje įkūrėjų ir narių. Jo *Partenopė* pirmą kartą buvo pastatyta Neapolyje apie 1699 m. Vėliau libretas daugelį kartų adaptuotas, o vieni iš garsiausių juo pasinaudojusių autorių buvo Manuelis de Zumaya (1711), Leonardo Vincis (1725), Georgas Friedericas Händelis (1730).

⁵⁰ *Celsissimo [...] Carolo [...]. Et Teressiae [...] carmen geniale*, l. A₄ v.

⁵¹ Pvz., anoniminiame dvikalbiame epitalamijuje *Epithalamium in auspiciat. nuptias [...] Guilielmi Mauritii Principis Nassovii [...] Sponsi. D^{nae} Ernestinae Charlottae Principis Nassoviae [...] Sponsae. Celebratas in arce Schauwnburgensi 6 Februarii A^o 1678*, Daventriae: Typis Hermanni Saringii, typographi, [1678], l. A₄ r.

⁵² [Ottavio Boldoni], *Ottavii Boldonii [...] episcopi Theanensis epigraphae religiosae, memoriales, mortuales, encomiasticae [...] Iacobo Rospilioso S. R. E. card. ampliss.*, Romae: Typis & sumptibus Nicolai Angeli Tinassij, 1670, p. 358.

⁵³ Sarbievijaus epodžių knygoje „*Publicae Europae calamitates. Ode VIII*“, in: [Mathias Casimirus Sarbievius], *Mathiae Casimiri Sarbievii. Lyricorum libri IV. Epodon lib. Unus alterque epigrammatum*, Antverpiae: ex Officina Plantiniana Balthazaris Moreti, 1646, p. 161.

⁵⁴ Pvz., „*Galliae moerentis prosopopoeia*“, in: [Ioannes Paseratius, Jean Passerat], *Ioannis Paseratii, eloquentiae professoris, et interpretis regii, Kalendae Ianuariae, et varia quaedam Poematia. [...]*, Parisiis: apud Abel Angelerium in aula Palatij, 1606, p. 154.

linksmybės: „Kilo tokie plojimai, iš visų pusių sklido toks džiaugsmas, kad gandas apie vestuves pasiekė net didžiuosius dievus“ („Tantus erat plausus, tanta undique gaudia circum, / Ut fuerit magnos nubere fama Deos“⁵⁵).

„HIMENAJO PLOJIMAI“ – ŠVENTĖS APOTEOZĖ

Antroji jaunųjų porai skirto epitalamijo dalis ryškiai skiriasi nuo įvado funkcija atliekančios pirmosios. Turinys ir meninių įvaizdžių sistema ją leidžia priskirti epitalamijo žanrui, o ne proginei poezijai apskritai. Be to, ši dalis pasižymi kitokiu, kur kas greitesniu, tempu, kuriamu dvejojpos metrikos. Kaip jau buvo minėta, pradžios (6 eil.), vidurinės dalies (11 eil.) ir pabaigos (24 eil.) strofos eiliuotos hegzametru, o fragmentus tarp jų užpildo intarpai, kurių tekstas išdėstytas trumpomis eilutėmis, eilėdara pagrįsta kirčiuotų skiemenų kaita. Jos, sudarydamos kontrastą ramiai banguojančiam hegzametru, kuria šventinio sujudimo nuotaiką.

Pirmajame dalies fragmente skamba invokacija į Himeną, dar kitaip vadinama refrenu. Lietuvos XVIII a. epitalaminėje kūryboje *tikrųjų* invokacijų, kokias vartojo Katulas 61-me eilėraštyje, skirtame Vinijos ir Manlijaus vestuvėms⁵⁶, jau nebeįsitaiko, todėl šis atvejis, iliustruojantis antikinę žanro tradiciją, yra įdomus kaip itin retas pavyzdys:

Aonidum cultor Divum speciosa propago
O Hymenae Hymen! jam tandem Thespia linque
Littora, et huc thalamos, pinumque et faedera, et ignes,
Et sarta albicomis affer contexta ligustris:
Hic tibi sit laudis cumulus, junxisse duorum
Pronuba *Podhorcae* sponsorum in faedera dextras.⁵⁷

⁵⁵ *Celsissimo [...] Carolo [...] Et Teressiae [...] carmen geniale*, l. B₁ v.

⁵⁶ „Collis o Heliconii / Cultor, Uraniae genus, / qui rapis teneram ad virum / virginem, o Hymenae Hymen, / o Hymen Hymenae“ (O, Helikono kalno gyventojau, Uranijos gentaini, kuris švelnią mergelę grobi jos sutuoktiniui, o, Himenajau Himeni, o, Himeni Himenajau). Lotyniškas tekstas cituojamas pagal Catull, *Sämtliche Gedichte Lateinisch/Deutsch*, hrsg. Michael von Albrecht, Stuttgart: Reclam Verlag, 1995. Prieiga internete (*Bibliotheca Augustana*): https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lsanteo1/Catullus/cat_061.html

⁵⁷ *Celsissimo [...] Carolo [...] Et Teressiae [...] carmen geniale*, l. B₂ r.

(Aonidžių⁵⁸ garbintojau, daili dievų atžala,
o Himenajau Himeni! Jau pagaliau palik Tespijų⁵⁹
krantus ir čia pasirūpink vestuviniu guoliu, pušiniais deglais ir juostomis, ir žibintais, ir vainikais, nupintais iš baltakasių ligustrų:
tau tebūnie skirtos šitos liaupsės: jau sujungė
Pidhircių svočia dviejų sužadėtinių dešines rankas į santuokos sąjungą.)

Cituotoje strofoje minima ir kita labai svarbi romėnų vestuvių veikėja – svočia (*pronuba*). Arthuro Wheelerio nuomone, vestuvių svočios, arba garbingos moters, įvaizdį, siekdamas suteikti epitalamijui romėniško kolorito, pirmasis panaudojo Katulas⁶⁰. Tradiciškai svočios vaidmuo tenka deivei Junonai⁶¹, o šiuo atveju susiduriame su adaptuotu prie vietinių realių Pidhircių svočios įvaizdžiu.

Hegzametrą keičianti strofa gerai perteikia šurmulingą ruošimąsi vestuvių linksmybėms:

Huc age currus niveos,
Et roseo temone
Rubentes axes, Paphia
Sectas de myrto rotas.
Huc age, et implicitas
Bombycinis capistris
Palumbes Acidalias
Pullosque olorinos,
Illas Tuas albicomas
Tuas illas quadrigas
Huc age, huc nubivagis
O! Hymen flecte loris,
At cave, solus veneris.⁶²

⁵⁸ Aonidės – graikų mituose Helikono kalno Mūzos.

⁵⁹ Tespijos – miestas Bojotijoje, pietrytiniame Helikono kalno šlaite, Mūzų ir Amoro kulto vieta.

⁶⁰ [Arthur Leslie Wheeler], *Catullus and the Traditions of Ancient Poetry*, by Arthur Leslie Wheeler, Berkley, California: University of California Press, 1934, p. 196–197.

⁶¹ Svočios Junonos, taip pat retai pasitaikančio XVIII a. Lietuvos lotyniškojoje vestuvių poezijoje įvaizdžio, esama pijoro Antano Mikuckio (Antoni Mikucki) odėje, parašytoje Jurgio Potockio, Tlumačo seniūno, vestuvių proga. Žr. „Ad illustrissimum Georgium Potocki, praefectum Tłumacensem“, in: *Zebranie rymow*, p. 150.

⁶² *Celsissimo [...] Carolo [...] Et Teressiae [...] carmen geniale*, l. B₂ r–B₂ v.

(Nagi šen baltutėlius vežimus
ir rausvu gražulu
tviskančias ašis, iš Pafietės⁶³
mirtų išpjautus ratus.
Nagi šen ir kamanotus
šilkinėmis kamanomis
Akidalijos⁶⁴ karvelius,
ir gulbių jauniklius,
tas Tavo baltakases,
Tavo tas kvadrigas⁶⁵,
nagi šen, šen debesimis lekiančiomis,
ak! Himeni, vadelėmis kreipk,
ir žiūrėk, kad atvyktumei tik pats vienas.)

Strofos pabaigoje dėmesio centre atsiduria sužadėtiniai. Nuotaka vadinama gražiąja Helene, o jos sužadėtinis – Menelaju:

Heic Helene Formosa Tua est, Tuus heic Menelaus,
O! et pulchra Helene, magis et pulchro Menelao
Par pulchrius Sponsorum
Par clarius Majorum
Et gloria et ceris:
Carolus Teressia.⁶⁶

(Štai Tavo gražioji Helenė, štai Tavo Menelajas,
O! Dailioji Helenė, dar puikesnė už dailųjį Menelają,
tačiau dar dailesnė yra Sužadėtinių pora,
dar garsesnė Protėvių darbais pora,
ir šlove, ir vaško antspaudais –
Karolis ir Teresė.)

⁶³ Pafietė – Afroditės sinonimas.

⁶⁴ Akidalija – deivės Afroditės epitetas, kildinamas iš to paties pavadinimo šaltinio Bojotijoje. Tame šaltinyje maudydavosi Afroditės dukterys Charitės.

⁶⁵ Kvadriga, arba keturkinkis vežimas (dviejų ratų, kinkomas ketvertu arklių).

⁶⁶ *Celsissimo [...] Carolo [...]. Et Teressiae [...] carmen geniale*, l. B₂ v.

Poetas, siekdamas išaukštinti sužadėtinės grožį, aliuziją į mitą apie Helenės pagrobimą ir dėl to kilusį Trojos karą pasitelkė kaip *locus communis*. Svarbu pažymėti, kad XVIII a. Lietuvos epitalaminėje kūryboje sužadėtinio išvaizda iš esmės nebeaprašoma. Užuot gyrus fizinių grožį, iškeliami jo šlovingi protėviai, akcentuojama garbinga kilmė, išsilavinimas, užimamos pareigos, nuveikti darbai tėvynės labui, būdo savybės. Nuotakos enkomijuje, priešingai, skiriama vietos ne tik kilmei ir puikiam charakteriui, bet ir dailiai išvaizdai.

Vos tik iš linksmų poeto lūpų išsprūdo saldūs Teresės ir Karolio vardai („*Vix mihi de laetis haec dulcia Nomina labris / Effluxere*“⁶⁷), kilo triukšmas ir pasirodė jūrų žirgelių skraidinamas Himenajo vežimas. Prie jo tuoj puola Charitės⁶⁸: gražioji Dionė, Eufrosinė, Afroditės duktė, iškalbos ir įtikinėjimo deivė Peito, Pasitėja ir meilioji Amimonė⁶⁹. Pagaliau, truktelėjęs vadeles, „visu ūgiu nusi-leidžia *Pidhircių Himenajas*“ („*et totus Podhorcae illabitur Hymen*“⁷⁰). Poetas, tarsį norėdamas būti tikras, kad atvykėlių visi atpažįsta, klausia: „ar žinote, kas yra tas malonus svečias?“ („*Sentitis? blandum hospitem*“⁷¹). Pristatydamas jį sekančią triukšmingą palydą, poetas išskiria būrį, kurį apibūdina kaip „minią žengiančių išvien Dionės mažulyčių berniukų, išdykusio gylio suezintą“ („*Catervam colludentium / Diones Pusionum, / Oestro jucundo percitam*“⁷²). Homero *Iliados* V giesmėje Dionė minima kaip Afroditės motina, kitur – kaip pati Afroditė. Dionę lydinčių mažų berniukų būrį galima tapatinti su Afroditės sūneliu Erotu. Apie Erotus daugiskaitine prasme kalbama ne viename Anakreonto sekėjų eilėraštyje. Pvz., apie jau ūgtelėjusius ir dar tik besikalančius iš kiaušinių Erotukus pasakojama 25-me eilėraštyje, o 35-ojo siužetas – tai žaismingas pasakojimas apie bitės sugeltą Eroto pirštelį ir kilusio skausmo paralelė su meilės kančiomis⁷³. Neabejotina, kad poetas pasitelkia aliuziją būtent į pastarąjį siužetą. Įdomu pastebėti, kad šioje strofoje taip pat minimas hiacintų

⁶⁷ *Ibid.*, l. B₃ r.

⁶⁸ Iš tiesų, graikų mituose Charitės, trys grožio ir grakštumo deivės, yra Eufrosinė, Pasitėja (kitaip Aglaja) ir Talijsa. Poetas iš minėtos trijulės mini tik Pasitėją ir Eufrosinę. Kitos mitologinės veikėjos greičiausiai parinktos pagal su jomis siejamas istorijas, kurių vienas svarbiausių motyvų – meilė.

⁶⁹ Viena iš 50 Argo valdovo Danajo dukterų, Poseidono mylimoji.

⁷⁰ *Celsissimo [...] Carolo [...]. Et Teressiae [...] carmen geniale*, l. B₃ r.

⁷¹ *Ibid.*

⁷² *Ibid.*

⁷³ Žr. *Anakreontiniai eilėraščiai = Carmina Anacreontea*, vertė, įžangą ir paaiškinimus parašė Sigitas Narbutas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, p. 53, 63 *et passim*.

lapeliais nubarstytas sužadėtinių guolis (*sponsorum tori*) ir naujės sutuoktinių meilės liepsnos (*flammae novi conjugum amoris*). Tai motyvai būdingi antikiniam epitalamijui, o XVIII a. vestuviniuose kūriniuose jie pasitaiko itin retai.

Poeto ausis pasiekus Himenajo tarnaičių Gracijų lengvabūdiškai dainai, tarsi teatro scenoje viena paskui kitą su savo partijomis išeina Peito, Pasitėja, Eufrosinė ir Amimonė. Peito apdainuoja sužadėtinių grožį, pranokstantį ir žaliuose Pesto⁷⁴ soduose rožėmis padabintą Florą, ir Hiperijono raudonomis ugnimis nudažytą dangų. Strofos pabaigoje pabrėžiama: „Lygiai kilmingi! Lygiai gražūs! Lygiai garbingi, sužadėtiniai!“ („Nobile par! pulchrum par! par venerabile, Sponsi!“⁷⁵). Šią frazę, kaskart nežymiai modifikuojamą, kaip priedainį kartoja kiekviena iš Charičių.

Pasitėja jai skirtoje strofoje išaukština vienodai garbingą jaunųjų kilmę: kiterietiškas kraujas taip nepuošia šviesiojo Askanijo, o kilmė – Dirkės, pagimdytos Kintijo⁷⁶, kaip jaunuosius puošia senas kraštas, gimtųjų namų ir kunigaikščių purpuras. Savo žodžius Pasitėja užbaigia priedainiu, kuriame vietoje žodžio *pulchrum* vartoja *clarum* (vienodai garsūs).

Eufrosinė iškelia sužadėtinių prigimtį: taip Atreido⁷⁷ nepuošia hegzametru apdainuotas šaunumas, o Apolono Dafnės⁷⁸ – išliaupsintas padorumas, kaip jaunuosius, teisingus ir dorus, puošia prigimtis, išmėginta ir trokštanti mokslo. Šios strofos priedainyje, vietoje anksčiau skambėjusių žodžių *pulchrum* ir *clarum*, dainuojama *dium* (amžinai lygūs).

Amimonės, paskutinės iš Charičių, strofoje akcentuojama sužadėtinių turtinė lygybė. Pasiremddama garsiais mitologiniais pasakojimais, Amimonė dainuoja, kad Midas⁷⁹ taip nesidžiaugė savo auksu, o Achelojas⁸⁰ – gausybės

⁷⁴ Pestas – miesto Lukanijoje.

⁷⁵ *Celsissimo [...] Carolo [...] Et Teressiae [...] carmen geniale*, l. B₄ r.

⁷⁶ Apolono epitetas.

⁷⁷ Atrėjo sūnus (Agamemnonas arba Menelajas).

⁷⁸ Dafnė, Gajos ir upių dievo Penėjo duktė, buvo pasižadėjusi likti skaisti. Ją pamilo Apolonas ir ėmė persekioti. Dafnė kreipėsi pagalbos į savo tėvą ir šis pavertė dukterį į lauro medį.

⁷⁹ Nepaprastais turtais garsėjęs mitinis Frigijos karalius.

⁸⁰ Taip vadinta upė Graikijoje, tekanti tarp Akarnanijos ir Aitolijos, ir tos upės dievas, Okeano ir Tetijos sūnus. Pasak mito, Achelojas, kaip galinti nuolat keistis vandenų dievybė, kovėsi su Herakliu dėl Aitolijos valdovo Oinėjo dukters Dejaneiros. Achelojas turėjo jaučio pavidalą, ir kautynių metu vienas ragas buvo nulaužtas. Į jį najadės – šaltinių ir upių nimfos – prikimšo gėlių. Nuo tada šis ragas tapo gausybės ragu. Žr. Aleksandra Veličkienė, *Antikos mitologijos žinybas*, Kaunas: Šviesa, 1995, p. 20.

ragu, kaip sužadėtiniai, kuriems laimės teikia gausios protėvių Fortūnos dovanos. Derindama priedainį su strofos pagrindine mintimi, Amimonė anksčiau skambėjusius *pulchrum*, *clarum* ir *dium* keičia į *dives* ir užbaigia žodžiais: „Lygiai kilmingi! Lygiai turtingi! Lygiai garbingi, Sužadėtiniai!“ („Nobile par! dives par! par venerabile, Sponsi!“⁸¹).

Po Amimonės dainos Charičių choras užtraukia bendrą dainą, kurią pradeda invokacija į galingąją Latonę ir Saturniją Junoną, dvi didžiąsias vaisingo guolio deives („Ergo Latona potens, Tuque o *Saturnia* Juno / O duo foecundi Numina magna tori!“⁸²). Jų, budrių (*vigiles*) ir geranoriškų (*faciles*), prašoma pagalbos susilaukiant įpėdinio, kuris bus vertas ir savo tėvų, ir Radvilų Erelio. Apie gimiantį palikuonį meiliai sakoma:

O melleum, o bellum,
Parvis repostum cunis
Spectemus Radivilium.⁸³

(O, saldų kaip medus, o, gražutį,
mažame lopšelyje paguldytą,
kad pamatytume Radvilą.)

Linkėjimas susilaukti palikuonių yra kanoninis epitalamijo pabaigos topas, būdingas tiek antikinei, tiek ir Naujųjų laikų žanro tradicijai. Atrodo, kad šiais žodžiais kūrinį galima būtų baigti, tačiau poetas dar priduria hegzametru eiliuotą fragmentą, kurio paskirtis – nušviesti Karolio ir Teresės jungtuves krikščioniškosios pasaulėvokos kontekste:

Sed jam fictitium vulgus, Charitesque profanae
Hinc procul! an nimiis prolutum Aganippidos undis
Usque decet jucunda sequi deliria? nec me
Devotum Christi Sacris meminisse Poetam?⁸⁴

⁸¹ *Celsissimo [...] Carolo [...]. Et Teressiae [...] carmen geniale*, l. B₄ v.

⁸² *Ibid.*

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ *Celsissimo [...] Carolo [...]. Et Teressiae [...] carmen geniale*, l. C₁ r.

(Netikrų būtybių mīnia ir begėdės Charitės,
jau eikit šalin! Ar ne per daug pralieta Aganipės⁸⁵ vandens
ir kiek dar tinka sekti paskui smagų pamišimą? Ar nepameni,
kad aš esu Kristui pasišventęs poetas?)

Po invokacijos į dangaus ir žemės Kūrėją (*Tu caeli terraue Sator!*), pabrėžiama, kad tai Jo galios leido numatyti šią santuoką. Sužadėtiniai kviečiami prie švento altoriaus⁸⁶ ištiesti rankas, kad būtų sujungti santuokos ryšiu. Jaunavedžių porai palinkėjus laimės (*Conjugium novum felix, faustumque jubeto!*), mintimis grįžtama prie to meto politinių realijų ir primenama, kad šalis yra įbauginta laidotuvių ir didžiulių nelaimių. Drąsinant ir raginant nebeliūdėti argumentuojama, kad ši santuoka skirta pagimdyti Atlantui, kuris savo galiomis prilygs didingiems protėviams ir tėvams. Fragmentas baigiamas linkėjimu susilaukti pelnytų ir į save panašių vaikaičių.

AR GALĖTŲ NESVYŽIUS SAVO BŪSIMAI PONIAI TRUMPAIS POSMELIAIS NEATIDUOTI BENT MENKUTĖS DUOKLĖS?

Nesvyžiaus jėzuitų kolegija savo poniai ir fundatorei Teresei Ževuskai dedikavo atskirą sveikinimą⁸⁷, parašytą lenkiškai, gimtąja nuotakos kalba. Šis kūrinys, palyginti su skirtuoju jaunųjų porai, yra nedidukas – vos 48 eilučių. Jis eiliuotas trylikaskiemeniu aleksandrinu, populiaria to meto eilėdara, savo ritmika primenančia antikinį hegzametą ir lenkų literatūroje laikoma jo ekvivalentu⁸⁸.

⁸⁵ Mūzoms pašvęstas šaltinis Helikono kalne.

⁸⁶ Jaunieji greičiausiai buvo sutuokti Pidhircių pilies Šv. Juozapo ir Šv. Kryžiaus Išaukštinimo bažnyčioje, pastatytoje Vaclovo Ževuskio, nuotakos tėvo, iniciatyva ir lėšomis 1752–1763 m. Įdomu pastebėti, kad barokinės Pidhircių bažnyčios prototipu buvo pasirinkta Turino Supergos bazilika (it. *Basilica di Superga*), pašvęsta Gailestingajai Dievo Motinai ir šventiesiems Antanui ir Gratau.

⁸⁷ Visas pavadinimas *Do Jasnje Oswieconey Xiężny Jey Mosci Teressy z Rzewuskich Radziwiłłow, Wojewodziny Wilenskiej, Pani i Fundatorki Swoiey Collegium Nieświskie Soc. Jesu*, [s. n.]: [s. a.] (*Šviesiausiajai Kunigaikštieni, Jos Malonybei Teresei Ževuskai-Radvilieni, Vilniaus Vaivadienei, Savo Poniai ir Fundatorei [skiria] Nesvyžiaus jėzuitų kolegija*).

⁸⁸ Dorota Urbańska, „13-zgłoskowiec polski jako odpowiednik aleksandrynu w XIX-wiecznych przekładach utworów Victora Hugo“, in: *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 1985, 76/4, p. 154.

Eilėraštis pradedamas iš Nesvyžiaus personifikacijos lūpų išsprūstančiais retoriniais klausimais. Regėdamas savo poną, laimingai besiskubinantį į etmono namus, nuotakos tėvoniją, kad vestų savo išrinktąją, Nesvyžius, tarsi norėdamas sulaukti pritarimo, klausia: „Ar galėtų Nesvyžius savo būsimai Poniai trumpais posmeliais neatiduoti bent menkutės duoklės?“ („Jak być może, ażeby przyszłej swoiey Pani / Choć szczupłej w krótkich rymach nie przesyłał dani?“⁸⁹). Juk ar ne ji, Teresė, yra toji, „kuri savo dorybių ir grožio jauku pavergė didžiojo vaivados širdį?“ („Któraby wabem swoich zalet i urody / Zniewoliła wielkiego serce Wojewody?“⁹⁰). Pagaliau tiesiogiai kreipdamasis į čia nesančią dedikatę, Nesvyžius sušunka:

Zniewoliłaś Teresso, Damo bez wątpienia
Równie godna z przymiotow jak godna z Imienia,
Godna (śmiele rzec mogę), godna być Królową,
Byś nie obrała Xiężna być Radziwiłłową.⁹¹

(Pavergei, Terese! Dāma, kuri, be abejonės,
esi vienodai puiki ir būdu, ir kilme,
vertà (drąsiai galiu sakyti), vertà būti Karaliene,
jei nebūtum pasirinkusi tapti Kunigaikštienė Radviliene.)

Šią naujieną pasičiupusią sparnuotą šlovę vėjai atneša į Nesvyžių ir čia nurimsta. Šis, pasišovęs išskirti, už ką gi labiausiai reikėtų girti kunigaikštienę, ima vardyti: vieni norėtų garbinti įgimtą Teresės gerumą, visada giedrą žvilgsnį, mielą veidą, kuriame, negalėdami vienas kito įveikti, meiliai grumiasi jautrumas ir santūrumas. Kiti trokštų iškelti jos grožį, dorybingumą, sąmojų ir iškalbą, žavėtis tokiu pamaldumu ir kuklumu, koku nepasižymėjo net graikų Penelopė. Tačiau visi vieningai sutinka, kad apie jaunąją reikia spręsti ne iš žvaigždžių ir ne iš melagingo Chaldėjų mokslo, o vien tik iš jos asmeninių savybių, kuriomis amžinai didžiulis Kunigaikščio namai. Nesvyžius, supratęs, kad ne žmogaus jėgoms šis darbas – aprašyti nematytą Kunigaikštienę, nuleidžia rankas.

⁸⁹ *Do Jasnie Oswieconey Xiężny Jey Mosci Teressy z Rzewuskich Radziwiłłowy*, I. C₂ v.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ *Ibid.*

Atskleidus nuotakos išvaizdos ir būdo savybes, ateina eilė pašlovinti jos kilmę. Nesvyžius yra tikras, kad, net jeigu gandai tylėtų, Teresės kilmę vis tiek išduotų jos Tėvo namai. Savo žodžius jis grindžia vaizdingais palyginimais: „Skaidrus šaltinis pradžios neduoda šaltinėliui drumzlinam, o tarp kalnų viršūnių sklendantis erelis menkų paukštyčių neperi“ („Z czystego źródła mętny strumyk nie pochodzi, / Ni Orzeł górnotny podle ptaki rodzi“⁹²). Šlovė, Laimė ir Garbė yra Ževuskių namų senbuvės, o su niekuo nesulyginama Tėvo dorybė kartu su krauju teka jos vertų įpėdinių gyslomis. Nesvyžius, baigdamas nuotakos enkomiją, ragina ją paskubėti ir žaismingai įspėja, kad per ilgus laukimas gali pražudyti norą:

Taką więc sobie Xiężnę stawiamy przed oczy,
Taką widzieć i witać Nieświż chce ochoczy,
Spiesz Xiężno! czyli dłużej czasy przeciągnione
A czasem nasze chęci zostaną zmartwione?
Nieświż, który z radości sam się nie poymuie,
Bramy, ognie, okrzyki wesołą gotuie,
Nieświż, któremu ozdob naywięcey przybywa
Tęskliwie swoją Xiężnę, i swą Panią wzywa.⁹³

(Štai tokia Kunigaikštienė iškylo prieš mūsų akis,
tokią matyti ir sveikinti trokšta Nesvyžius,
Skubėk, Kunigaikštienė! Nes dėl per ilgo laukimo
ar kartais neužges mūsų norai?
Nesvyžius, kuris iš džiaugsmo jau pats nesusivokia,
ruošia vartus, ugnis, linksmus šūkius.
Nesvyžius, vis daugiau puošdamasis,
ilgesingai kviečia savo Kunigaikštienę ir savo Ponią.)

Eilėraščio paskutinėje strofoje minimi *vartai*, *ugnyis* ir *šūkiai* yra neabejotina nuoroda į šventės apipavidalinimą⁹⁴ – iškilmių proga statomus vartus

⁹² *Ibid.*, I. C₃ v.

⁹³ *Ibid.*, I. C₄ r.

⁹⁴ Plačiau apie tai žr.: Lina Balaišytė, „Vilniaus pasaulietinės iškilmės ir jų apipavidalinimas XVIII a. viduryje“, p. 121–146; Eadem, „Visuotiniam džiaugsmui, valdančiųjų garbei: fejer-

(arkas), šaudomus fejerverkus ir šūkius, kuriais laukianti minia pasitinka vestuvių svitą. Vertingų duomenų apie tai pateikia Bernadetta Manyš, analizavusi Kotrynos Karolinos Radvilaitės⁹⁵ vestuvių iškilmių reliaciją, iš kurios sužinoma, kad, rengiantis šventei, Nesvyžiuje, priešais jėzuitų bažnyčią, buvo pastatyta specialiai padirbinta triumfo arka, kurią puošė įvairūs simboliai, „lamentai“ ir herbai, o apšvietė aliejiniai žibintai⁹⁶.

Epitalamijai, istoriografijoje dar vadinami vestuvinėmis panegirikomis, kaip ir kiti proginiai kūriniai, atliko įvykio įamžinimo, žinios apie jį skleidimo, dedikatų šlovinimo ir padėkos funkciją ir ceremoniale turėjo numatytą vietą. Pasak Manyš, progines panegirikas jaunajai porai vienuolijos įteikdavo baigiantis didikų bažnytinei ceremonijai ar vestuvių iškilmei. Jas priėmę, jaunavedžiai kartu su palyda sugrįždavo į šventei numatytą vietą, kurioje puotaudavo mažiausiai keletą dienų⁹⁷.

A P I B E N D R I N I M A S

XVIII a. Lietuvos dvikalbis epitalamijas yra įvairiapusis literatūrinis šaltinis, teikiantis medžiagos apie to meto istoriją, papročius, visuomenę, jos kultūrinę raidą.

Dvikalbių epitalaminių leidinių lotyniškas tekstas buvo skiriamas jaunikiui arba jaunųjų porai, o parašytasis lenkiškai – nuotakai. Tokią kalbinę atribuciją lėmė keli veiksniai: lotynų kalba buvo visuomenės elito, akademinio išsilavinimo ir kultūros žymuo, ji gerai perteikė antikinio žanro poetiką ir stilistiką ir derėjo su kanonine įvaizdžių sistema. Epitalamijai, sukurti lenkų kalba, vartota kasdieniame gyvenime ir dėl istorinių aplinkybių vis labiau įsigalincia XVIII a.

verakai XVIII amžiuje“, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, Vilnius: LII leidykla, 2014, p. 312–338. Apie vestuvių šventes XVIII a. Vilniuje žr. Bernadetta Manyš, „Obraz wileńskich uroczystości ślubnych i weselnych“, in: Eadem, *Uroczystości rodzinne w Wilnie za Augusta III (1733–1763)*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2014, p. 33–116.

⁹⁵ Kotryna Karolina Radvilaitė (Katarzyna Karolina Radziwiłłówna, 1740–1789) – Mykolo Kazimiero Radvilos Žuvelės ir Pranciškos Uršulės Višnioveckytės duktė. Jos ir Stanislovo Ferdinando Ževusio (Stanisław Ferdynand Rzewuski) vestuvės įvyko Nesvyžiuje 1758 m.

⁹⁶ Bernadetta Manyš, *op. cit.*, p. 98–99.

⁹⁷ *Ibid.*, p. 105.

proginėje literatūroje, viena vertus, teikė galimybę parodyti pagarbą dedikatei, lotynų kalbos nemokėjusiai, kita vertus, jie buvo skiriami ir gerai išsilavinusiems didikams. Taigi nuotakai dedikuotą „asmeninį“ epitalamijai, parašytą jos gimtąja kalba, reikėtų vertinti kaip organišką to laiko kultūrinės raidos reiškinį.

Epitalaminio leidinio *Celsissimo [...] Carolo [...] Radivilio palatino Vlnensi [...]. Et Teressiae [...] carmen geniale* analizė atskleidė, kad ta pačia proga skirtingomis kalbomis parašytų epitalamijų turinys nėra tapatus. Lotyniškąją leidinio dalį sudaro du epitalamijai: „Himenajo ženklas“ ir Himenajo plojimai“. „Himenajo ženklas“ atlieka ekspozicinę funkciją. Čia atspindimos svarbios to meto politinės realijos: valdovų – Augusto III (m. 1763 m. spalio 5 d.) ir jo žmonos Marijos Juozapos (m. 1757) mirtis. Įdomu pastebėti, kad į šią dalį inkorporuojama gedulingo kūrinio baigiamoji dalis – guodimas (*consolatio*). Toks žanrų sumaišymo pavyzdys nėra vienintelis XVIII a. proginėje literatūroje. „Himenajo ženklą“ su epitalamijo žanru labiausiai sieja kūrinio intencija ir vestuvių dievo Himenajo paveikslas. Antrąją dalį, pavadintą „Himenajo plojimais“, galima laikyti išskirtiniu vestuvių poezijos pavyzdžiu. Čia matome XVIII a. jau beveik nepasitaikantį refreną, vartotą Katulo 61-me eilėraštyje. Be to, poeto pasitelkta kanoninė įvaizdžių sistema aiškiai liudija antikinės tradicijos įtaką: eilėraštyje kreipiamasi į vaisingumo globėjas Latoną ir Junoną, veikia Pidhircių svočia, Charitės, Afroditė ir jos sūnelis Erotas, Himenajas etc. Prie antikinei tradicijai būdingų reikia priskirti hiacintų lapeliais nubarstyto sužadėtinų guolio (*sponsorum tori*), sutuoktinių naujos meilės liepsnų motyvus (*flammae novi conjugum amoris*). Kaip svarbus Naujųjų laikų epitalamijo ypatumas pažymėtinas visapusiškos jaunųjų lygybės akcentavimas. Sužadėtiniai vienas kitam prilygsta kilme, grožiu, garsumu, aplinkinių pagarba ir turtais. Įdomu pastebėti, kad, atiduodant duoklę žanrui ir jam būdingai stilistinei ornamentikai, jungtuvės pirmiausia nušviečiamos antikiniame pasaulėvaizdyje, ir glausčiau – krikščioniškajame kontekste. Čia invokaciją į Himenają pakeičia kreipimasis į dangaus ir žemės Kūrėją (*Tu caeli terraue Sator!*), vėl trumpam grįžtama prie šalį išstikusių valdovų netekčių, minėtų pirmojoje dalyje. Ir antikinis, ir krikščioniškasis šios dalies epizodas baigiamas kanoniniu epitalamijo motyvu – linkėjimu sulaukti savęs vertų įpėdinių.

Nuotakai skirtas „asmeninis“ eilėraštis lenkų kalba savo poetikos ypatumais su antikinio epitalamijo žanru ryškesnių sąsajų neturi. Tai panegirika, kurioje dėl būsimų vestuvių besidžiaugiančios Nesvyžiaus alegorijos lūpomis

poetas perteikia realios tikrovės detalių: nusako vietą, giria nuotakos kilmę, išvaizdą, būdo savybes, suteikia žinių apie pasirengimą artėjančiai šventei. Šis eilėraštis, nors išspausdintas kartu su lotynišku epitalamijumi, gali būti laikomas savarankišku proginu kūriniumi.

Atlikta analizė atskleidė romėniškosios žanro tradicijos recepciją ir adaptavimą XVIII a. Lietuvos lotyniškojoje epitalaminėje poezijoje. Kanoninė įvaizdžių sistema, antikinė stilistika čia perklojama konkrečių vietų aprašymais, dedikato biografijos detalėmis, krašto politinėmis realijomis. Kūriniui būdinga antikinės ornamentikos ir krikščioniškosios pasaulėvokos dermė, gedulinių intarpų inkorporavimas, antikinių įvaizdžių įvietinimas (Pidhircių svočia, Pidhircių Himenajas). Dvikalbio leidinio lenkiškasis eilėraštis nuo antikinio epitalamijo kanono jau yra gerokai nutolęs. Apie jo giminingumą su vestuvių poezija labiausiai byloja nuotakos enkomijas, be kita ko, atskleidžiantis konkrečių jos biografijos detalių.

Naujųjų laikų epitalamijuje nerasime pačios vestuvių puotos ir dovanų aprašymo. Tai pasakytina ir apie analizuotus eilėraščius, tačiau reikia pažymėti, kad jie, ypač lotyniškasis, gerai perteikia artėjančios džiaugsmingos šventės šurmulį. Eilėraštis, parašytas lenkiškai, teikia informacijos apie šventės apipavidalinimą: statomas triumfo arkas, fejerverkus, pasitikti vestuvių svitai skirtus šūkius.

ŠALTINIAI

Anakreontiniai eilėraščiai = *Carmina Anacreontea*, vertė, įžangą ir paaiškinimus parašė Sigitas Narbutas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.

Aspekt xiężycy w pełni dziedzicznych splendorów, między trojakiemi włóczniami herbownemi Marsa polskiego, na Sarmackim niebie obserwowany pod czas tryumfalnych applauzów aktu weselnego [...] Michała [...] Zamoyskiego, łowczego koronnego, [...] y [...] na Zbarażu y Wiśniowcu [...] Elizabety Korybutówny Wiśniowieckiej, kancelzanki Wielkiego Xięstwa Litewskiego, przy głosnych y życziwych polskiego świata apprekacyach od Apollina Pińskiego S. I. poetyckim rymem opisany, [Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1721].

[BOLDONI OTTAVIO], *Ottavii Boldonii [...] episcopi Theanensis epigraphae religiosae, memoriales, mortuales, encomiasticae [...] Iacobo Rospilioso S. R. E. card. ampliss.*, Romae: Typis & sumptibus Nicolai Angeli Tinassij, 1670.

CATULL, *Sämtliche Gedichte Lateinisch/Deutsch*, hrsg. Michael von Albrecht, Stuttgart: Reclam Verlag, 1995. Prieiga internete (*Bibliotheca Augustana*): https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lsanteo1/Catullus/cat_o61.html

Celsissimo principi ac domino Carolo duci in Ołyka, Nieswież, Birże, etc. Radivilio palatino Vilnensi fundatori suo munificentissimo. Et Teressiae illustrissimi comitis Venceslai Rzewuski palatini Kracoviensis, campiducis Regni filiae quo die connubii faedus sanciunt. Societas Jesu provinciae Masoviae carmen geniale persolvit, Nesvisii: Typis Ducalibus Colleg. Soc. Jesu, [s. a.].

[CIAPINSKI GEORGIUS], *Ministra palatini honoris princeps Radivillorum Aquila, penes fortunatissimum ad suam palatinatum ingressum [...] Michaelis Casimiri Radziwiłł, palatini Vilnensis, magni ducis exercituum M. D. Lit., [...] officio panegyricae pennae [...] Calliopes Litvanae provinciae Scholarum Piarum excepta, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1745.*

Do Jasnie Oswieconey Xiężny Jey Mosci Teressy z Rzewuskich Radziwiłłowy, Wojewodziny Wilenskiej, Pani i Fundatorki Swoiey Collegium Nieświskie Soc. Jesu, [s. n.]: [s. a.].

Epithalamium in auspiciat. nuptias [...] Guilielmi Mauritii Principis Nassovii [...] Sponsi. D^{ne}e Ernestinae Charlottae Principis Nassoviae [...] Sponsae. Celebratas in arce Schauwnburgensi 6 Februarii A^o 1678, Daventriae: Typis Hermanni Saringii, typographi, [1678].

Hastae fulgurantes in splendore lunae, ad festivos hymenaei soles [...] Michaelis [...] Zamoyski, venatoris regni [...] et [...] Elisabethae [...] Wisniowiec principis Korybutówna Wisniowiecka, cancellaridis Magni Ducatus Litvaniae, seren. dies p. cels. neo-sponsi augurantes inter publica privata[ue] utrius[ue] gentis vota genitali pro spectaculo praesentatae ab obligatissimo Radiviliano Pincensi collegio S. I. anno [...] 1721, Vilnae: Typ. Acad. S. I., [1721].

[PASERATIUS IOANNES], *Ioannis Paseratii, eloquentiae professoris, et interpretis regii, Kalendae Ianuariae, et varia quaedam Poematia. [...], Parisiis: apud Abel Angelerium in aula Palatij, 1606.*

Porta domus regiae signatoria magni cancellarii consignata gemma, sub Josephi Oginski, palatinidae Trocensis, [...] atq[ue] Annae Korybutówna Wiśniowiecka, cancellaridis Mag. Duc. Lit., taedas orbis Sarmatici felicitate patens obligatissimo vero nomini ac honori neo-sponsorum collegio Pincensi S. I. panegyrico stylo adumbrata, Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1721.

SARBIEVIJUS MOTIEJUS KAZIMIERAS, *Lemties žaidimai: Poezijos rinktinė = Mathias Casimirus Sarbievius, Ludi Fortunae: Lyrica selecta, Vilnius: Baltos lankos, 1995.*

[SARBIEVIUS MATHIAS CASIMIRUS], *Mathiae Casimiri Sarbievii. Lyricorum libri IV. Epodon lib. Unus alterque epigrammatum, Antverpiae: ex Officina Plantiniana Balthasaris Moreti, 1646.*

Słońce przed wrotami bramy tryumfalney w iaśnie oświeconym xiężycu upatrzone przy weselnym akcie [...] Józefa [...] Ogińskiego, wojewodzica Trockiego, pułkownika regimentu I. K. M., starosty Gorzdzowskiego, [...] y [...] Anny Korybutówny Wiśniowieckiej, kanclerzanki Wielk. Xięst. Lit., [...] dni szczęśliwe polskiemu y litewskiemu światu przynoszące. Od collegium Pińskiego S. I. [...] poetycznym piórem adumbrowane r. p. 1721, [Vilnae: Typ. Acad. S. I., 1721].

[VAN WELT ADRIANUS DOMINICUS], *Chimiae oppressae et despectae gemitus, ad parentes, Phoebum et Naturam, elegiacis collecti et expositi ab Adriano Dominico van Welt, Juvenile vitium est regere non posse impetu, Senec. in Trod. ver. 248, Lugduni Batavorum: apud Cornelium Boutesteyn, 1701.*

Zebranie rymow z różnych okoliczności pisanych mianowicie jmieniem konwiktu szlacheckiego wilen. XX Scholarum Piarum, w Wilnie: w Typografii J. K. M. y Rzeczypospolitey u XX Scholarum Piarum, 1779.

LITERATŪRA

- ANUSIK ZBIGNIEW, „Potocki Jerzy Michał“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 28/1, s. 116, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1984, p. 44-47.
- BALAIŠYTĖ LINA, „Vilniaus pasaulietinės išsilsmės ir jų apipavidalinimas XVIII a. viduryje“, in: *Viešosios ir privačiosios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Mokslinių straipsnių rinkinys*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2008, p. 121-147.
- BALAIŠYTĖ LINA, „Visuotiniam džiaugsmui, valdančiųjų garbei: fejerverkai XVIII amžiuje“, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 1: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, Vilnius: LII leidykla, 2014, p. 312-338.
- DACKA-GÓRZYŃSKA IWONA M., „Dla żony po polsku, dla męża po łacinie. Funkcje ślubnych druków panegirycznych powstałych w kręgu rodziny Wiśniowieckich w pierwszej połowie XVIII wieku“, in: *Studia z dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego (XVI-XVIII wieku)*, pod redakcją Sławomira Górczyńskiego i Mirosława Nagielskiego, Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2014, p. 95-108.
- DOLINSKAS VYDAS, „Ukraina ir Lietuva, Lvovas, Luckas ir Vilnius. Kelios pastabos apie istorinius ryšius“, prieiga internete: <https://www.valdovurumai.lt/muziejaus-veikla/straipsniai/vydas-dolinskas-ukraina-ir-lietuva-lvovas-luckas-ir-vilnius>
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995*, opracował Ludwik Grzebień SJ przy współpracy zespołu jezuitów, Kraków: Wydawnictwo WAM, 1996.
- Estreicher, Karol, *Bibliografia polska*, t. 12, Kraków: czcionkami Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1891.
- Manyś, Bernadetta, *Uroczystości rodzinne w Wilnie za Augusta III (1733-1763)*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 2014.
- MICHALSKI JERZY, „Radziwiłł Karol Stanisław zwany Panie Kochanku h. Trąby (1734-1790)“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987, p. 248-262.
- ŠARKAUSKIENĖ SKIRMANTĖ, *Lotyniškasis XVI-XVII a. LDK epitalamijas*, Kaunas: Naujasis lankas, 2003.
- ULČINAITĖ EUGENIJA, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XVI-XVII amžiaus dvikalbis tekstas: adresatas ir kalbinė raiška“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 21, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 63-80.
- URBAŃSKA DOROTA, „13-zgłoskowiec polski jako odpowiednik aleksandryny w XIX-wiecznych przekładach utworów Victora Hugo“, in: *Pamiętnik Literacki: czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej*, 1985, 76/4, p. 153-164.
- VAŠKELIENĖ ASTA, „The Same in Polish, or Peculiarities of Bilingual Occasional Poetry in the Eighteenth-century Grand Duchy of Lithuania“, in: *Interlitteraria*, 2016, 21/2, p. 204-215.

- VAŠKELIENĖ ASTA, „XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvikalbė proginė poezija (remiantis Mykolo Korickio kūryba)“, in: *XVIII amžiaus studijos*, t. 3: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Iššūkiai. Laimėjimai. Netektys*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016, p. 154–171.
- VAŠKELIENĖ ASTA, *XVIII amžiaus Lietuvos lotyniškoji proginė literatūra: genologiniai aspektai*, daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas / Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- VELIČKIENĖ ALEKSANDRA, *Antikos mitologijos žinynas*, Kaunas: Šviesa, 1995.
- Visuotinė lietuvių enciklopedija*, prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/marija-juozapa/>
- [WHEELER ARTHUR LESLIE], *Catullus and the Traditions of Ancient Poetry*, by Arthur Leslie Wheeler, Berkley, California: University of California Press, 1934.
- WIERZBICKA-MICHALSKA KARYNA, „Radziwiłłowa z Wiśniowieckich Franciszka Urszula“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXX, Wrocław [i in.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1987, p. 388–390.

A Bilingual Epithalamium of Eighteenth-Century Lithuania: The Occasional Publication Dedicated to Karol Stanisław Radziwiłł and Teresa Karolina Rzewuska

Summary

The article presents, for the first time, a bilingual occasional publication, *Celsissimo principi ac domino Carolo [...] Radivilio palatino Vilnensi fundatori suo munificentissimo. Et Teressiae illustrissimi comitis Venceslai Rzewuski [...] filiae quo die connubii faedus sanciant. Societas Jesu provinciae Masoviae carmen geniale persolvit, Nesvisii: Typis Ducalibus Colleg. Soc. Jesu*, dedicated to the wedding of Karol Stanisław Radziwiłł, known as *Panie Kochanku* ('Dear Lord'), and Teresa Karolina Rzewuska, which took place in 1764. It was written in the name of the Jesuit Province of Masovia and printed in the printing house of Nesvizh in 1763 or 1764.

This small book was printed in the *quarto* format and consists of two epithalamia in verse written in Latin and Polish. According to Karol Estreicher, both poems were authored by Jesuit Antoni Bartoszewicz, a professor in rhetoric. The Latin epithalamium is dedicated to both newlyweds, while the Polish epithalamium is dedicated only to the bride. The Latin epithalamium consists of two parts: 'The Omen of Hymenaeus' (*Omen Hymenis*) and 'The Applause of Hymenaeus' (*Plausus Hymenaei*). 'The Omen of Hymenaeus' is set in elegiac couplets and has 92 lines. 'The Applause of Hymenaeus' has 142 lines and its versification is heterogeneous: its beginning, the middle part, and the end are in hexameter interspersed with a few fragments in stressed versification imitating the classical metre. Compared to the Latin poem, the Polish poem is short (only 48 lines), set in the Polish alexandrine, which was popular at the time and with a rhythm resembling the classical hexameter.

The phenomenon of bilingualism in Lithuanian occasional literature existed as long as the tradition of occasional works itself and was characteristic not only of epithalamia, but also of works of other genres. In epithalamia, it manifested itself in a specific form of linguistic attribution: the work in Latin would be dedicated to the groom or both newlyweds, and the work in Polish to the bride, who most likely did not know Latin. Such epithalamia were noticeably increasing in Lithuanian occasional literature of the eighteenth century. On the other hand, the factor of knowing the language should not be exaggerated as a separate literary greeting written in the recipient's mother tongue was a sign of respect.

‘The Omen of Hymenaeus’, the first part of the Latin work, serves the function of a concise introduction and a lead-in to the situation. This section tells that the action takes place in the castle of Pidhirtsi, which is surrounded by a leafy forest. It also reflects the political realities of the time: an unhappy Poland, weeping for its rulers, Augustus III (died on 5 October 1763) and his wife Maria Józefa (died in 1757). What most links this section with the genre of the epithalamium is the intention of the work itself and the image of the wedding god Hymenaeus weaving modest wreaths of yellow roses in the shade (*luteolis sertae pudicae rosae*) are.

The second part, ‘The Applause of Hymenaeus’, can be regarded as an exceptional example of wedding poetry in eighteenth-century occasional literature. Firstly, it is one of the few epithalamia in verse. Secondly, it contains an eighteenth-century invocation to Hymenaeus, or a refrain, which is almost unheard of in the eighteenth century and which is used in Catullus’ Poem 61. Thirdly, the poet’s use of canonical imagery clearly points to the influence of the classical tradition: the poem invokes the patronesses of fertility Latona and Juno, and the Pidhirtsi matchmaker (*Pronuba Podhorcae*), Charites, Aphrodite with her son Eros, Hymenaeus, and others are among its characters. Images typical of the classical tradition include the bed of the engaged couple strewn with hyacinth petals (*sponsorum tori*) and the motif of the flames of the newlyweds’ unfolding love (*flammae novi conjugum amoris*). An important feature of the epithalamium of the modern period is full equality of the groom and the bride: they are equal in birth, beauty, fame, respect shown them by others, and wealth. It is interesting to note that in paying homage to the genre, the wedding is first shown in the classical worldview and then in the Christian manner. In the latter, the poet replaces the invocation to Hymenaeus by an appeal to the Creator of heaven and earth (*Tu caeli terraque Sator!*) and revisits the country’s losses mentioned in the first part. Both the classical and the Christian episodes of this part close with the traditional motif of the epithalamium – a wish for heirs worthy of the couple.

The ‘personal’ poem in Polish, dedicated to the bride, does not have any strong poetic links with the classical genre of the epithalamium. It is a panegyric in which the bride’s appearance, traits of her character, and her noble birth are praised through the lips of Nesvizh rejoicing at the forthcoming wedding. Although printed with the Latin epithalamium, this poem is essentially an occasional work in its own right.

The analysis revealed the reception and adaptation of the tradition of the Roman genre in eighteenth-century Latin epithalamic poetry of Lithuania. The canonical system of images and classical stylistic ornamentation are overlaid with descriptions of specific places, details of the biography of the dedicatee, and the

political realities of the region. The work is characterised by the harmony of the classical and Christian worldviews, the incorporation of mournful interludes, and the localisation of classical images (the Pidhirtsi matchmaker, the Pidhirtsi Hymenaeus). In the bilingual edition, the Polish poem is far removed from the canon of the classical epithalamium. Its affinity with wedding poetry is most evident in the bride's encomium, which, among other things, reveals specific details of her biography.

We do not find a description of the wedding feast itself or the gifts in the epithalamium of modern times. This also applies to the poems analysed, but it should be noted that they, and especially the poem in Latin, capture well the bustle of the forthcoming joyous celebration. The poem in Polish provides information about the decoration of the festivities: the triumphal arches being erected, the fireworks, and the slogans welcoming the wedding party.

KEYWORDS: eighteenth-century occasional poetry of Lithuania; bilingual works; epithalamium; Hymenaeus; Karol Stanisław Radziwiłł, *Panie Kochanku* ('Dear Lord'); Teresa Karolina Rzewuska.

Gauta 2020 11 21

Priimta 2021 12 22